

STUDENTU MĀCĪBU DARBĪBAS PAŠNOVĒRTĒŠANA IZGLĪTĪBAS KVALITĀTES NODROŠINĀŠANĀ *SELF-EVALUATION OF STUDENTS' TEACHING/LEARNING PROCESS FOR QUALITY ASSURANCE*

Pēteris Vucenlzdāns

Rēzeknes Augstskolas Pedagoģijas fakultāte
Atbrīvošanas aleja 115, Rēzekne, Latvija
E-pasts: vucenlzdans@navigator.lv

Abstract: *There are students at higher school without enough study motivation. How to educate them effectively, how to guarantee high quality of education, how to correspond to the demands of the work – force market and help them to become competitive employees? And alongside with these problems there is a mutual necessity to succeed in their mental and moral spheres development, be sure that the students get ideas about the sense of life and about their place in the society and in the university. The process of democratization of our society allows us to introduce and use humanistic approach in all what concerns the content of studies, methodology and results. The student's individual development, self – education and self – control become especially important.*

Key words: *self – evaluation, students, quality of education.*

Ievads

Iekļaujoties un attīstoties Eiropas un pasaules aprītē, Latvijā ir nepieciešams pilnveidot izglītošanas darba kvalitāti visās izglītības pakāpēs atbilstoši sabiedrības un tautsaimniecības vajadzībām, nodrošinot studentu individuālo spēju attīstīšanu. Katram laikmetam ir savas vērtības un ideāli. Demokrātija izvirza priekšā cilvēku – atbildīgu un patstāvīgu, kas ir brīvs savā izvēlē un darbībā pamatojas uz iekšējiem motīviem.

Mainās kvalitātes jēdziena nozīme. Būtiskākās kvalitātes kategorijas ir [1]:

- kvalitāte kā ekselence (absolūtā kvalitāte) – tradicionāla akadēmiskā pieeja, kur mērķis ir būt labākajam;
- kvalitāte kā atbilstība mērķiem – jēdziens kvalitāte ietver klientu (studentu, docētāju, tehnisko darbinieku, darba devēju) vajadzības;
- kvalitāte kā pārmaiņas – uzmanība vērsta uz pašiem studentiem, kuru viedokļi un izglītības mērķi studiju laikā mainās;
- kvalitāte kā sliekšnis – noteiktu normu un kritēriju definēšana, kuras sasniedzot vai pārsniedzot, tiek apliecināta kvalitāte;
- Kvalitāte kā uzlabojums – akcentē nepārtraukta uzlabojuma aspektu, pedagoga spējas izmantot savu iniciatīvu un radošo brīvību maksimālas kvalitātes sasniegšanai.

Izglītības darbā svarīga virzība uz kvalitāti kā uzlabojumu.

Uz studenta zināšanām centrētā paradigma uzsvēra zināšanu transformēšanu gatavā veidā, paredzot docētāja – studenta kā subjekta – objekta attiecības. Atbilstoši šodienas ekoloģiskajai, sociāli ekonomiskajai un kultūras situācijai pasaulē izglītībai jāklūst par personības kvalitātīvu izmaiņu procesu, kur students spēj izvēlēties pats savas attīstības mērķus, spējot novērtēt savus sasniegumus un trūkumus.

Docētāja uzdevums ir palīdzēt šos mērķus piepildīt, īpatsvaru pārvietojot no mācīšanas uz mācīšanos, rosinot pašaktualizāciju, akcentējot sevis izteikšanas, apliecināšanas, kā arī saskarsmes prasmju apguvi. To iespējams panākt, balstoties uz pašu klausītāja pieredzi un paplašinot to, respektējot patstāvību, pilnveidojot prasmi atrast informāciju un strādāt ar to [2].

Materiāli un metodes

Lai studenti varētu gūt panākumus mainīgajā pasaulē, viņiem jāprot atlasīt informāciju un izlemt, kas ir svarīgs, kas nav. Ir nepieciešams praktisku domāšanas prasmju kopums, ar kuru palīdzību var efektīvi sašķirot informāciju, atlasīt nozīmīgās idejas, izveidot kontekstu jaunām idejām un zināšanām, rast jēgu jaunām situācijām (skat. 1.tab.) [3].

1.tabula

Dažādu pieeju mācībām salīdzinājums [3]

<i>Faktu zināšanas</i>	<i>Praktiskas un konceptuālas zināšanas</i>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Students zina faktu kopumu ▪ Mācību procesā dominē mācīšana, nevis mācīšanās ▪ Tiek vērtēts apgūto zināšanu daudzums 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Students spēj zināšanas izmantot praktiski, radoši un kritiski dažādās problēmsituācijās ▪ Prot atlasīt to informāciju, kas svarīga, atteikties no mazsvarīgas ▪ Prot izveidot kontekstu jaunām idejām, pievienot jauno informāciju jau zināmajai ▪ Apzināta, motivēta mācīšanās ▪ Novērtē ne tikai apgūtās zināšanas, bet arī prasmi kontrolēt, apstrīdēt, pārstrādāt, pielāgot vai noraidīt informāciju, prasmi mācīties

Efektīvas mācības ir mērķtiecīgs, kultūrvēsturiski konkrēts, informatīvi bagāts, mācīšanas organizējošs, pašnovērtējošs novērtējošs studenta attīstības nodrošinājums [2]. Personību nevar audzināt, nevar mācīt, bet var rosināt, radīt nosacījumus personības jeb identitātes pašattīstībai, jo tā attīstās pēc saviem iekšējiem likumiem.

Mācīšanās mūdienu izpratnē ir apzināta, pašregulēta darbība, kas attīstās ar pasniedzēja palīdzību, to bagātinot. Problēmas rada tas, ka studenta brīvību grūti samērot ar viņa vājo dzīves pieredzi un nespēju sevi pašregulēt [2]. Kā mācīt efektīvi, nodrošinot izglītības kvalitāti, atbilstību darba tirgus prasībām, sekmējot garīguma attīstību, dzīves jēgas izpratni, savas vietas pasaulē aptveršanu?

Viens no kvalitātes nodrošināšanas līdzekļiem un izglītošanas procesa komponentiem ir mācību sasniegumu novērtēšana un analīze, šo procesu skatot dinamiskā saistībā ar sākotnējiem rādītājiem. Vienādi novērtētu audzēkņu un skolu darba efektivitāte var ievērojami atšķirties, ja šos rezultātus vērtētu, pamatojoties uz to atšķirīgo sākotnējo līmeni [4]. Arī atkarībā no vērtēšanas mērķa un veida iegūstami dažādi kontroles rezultāti. Ja kontroli un vērtēšanu veic ārējs kontrolieris, atbildība tiek pārnesta uz ārējiem faktoriem, uz pašu kontrolētāju.

Saskaņā ar M.Aurēlija domām, viss, kas ienāk cilvēkā no ārienes, ir niecīgs un tukšs. Cilvēka būtība atkarīga ne tik daudz no ārējiem apstākļiem kā no tā, kā viņš vērtē pats sevi. Svarīga attieksme, un tās veidošana ir cilvēka paša spēkos [5]. G.Marsela mācība pauž domu par iekšējo koncentrēšanos, kas sekmē cilvēka iekšējo būtību, kā arī izvēli un atbildību. K.Jungs uzsver pašizziņas nozīmi harmoniskas dzīves meklējumos. Ir jāpievēršas cilvēka iekšējās dimensijas jautājumiem, sevis izzināšanai, savas intelektuālās, praktiskās un emocionālās darbības paškontrolei un pašvērtēšanai.

Nepieciešams pieņemt un saprast jaunu filozofiju – brīvprātīgu kvalitātes standartu pielietojuma principu [4].

Pašnovērtējums cieši saistīts ar pašcieņu, pašapziņu, pārliecību par sevi, paškontroles spējām. G.Cukermane atzīmē, ka nav iespējams iedarbināt pašattīstības mehānismu bērnam ar zemu pašcieņas, pašpieņemšanas līmeni; arī neapmierinātas vajadzības pēc mīlestības, pieņemšanas no citu puses un nedrošības izjūta apkārtējā pasaulē traucē šo procesu. Vēlēšanās būt atzītam un gūt savas darbības novērtējumu liek studentam nemitīgi kontrolēt un analizēt savu izziņas darbību un tās rezultātus, savu rīcību, uzvedību, savas personības īpašības, attiecības ar citiem. Paškontroles un pašanalīzes rezultātā veidojas pašnovērtējums, ko ietekmē citu vērtējums [6].

Psihologijas atzinumi pamato, ka jauniešu vecumposms ir periods, kad indivīds spēj raksturot sevi, veidojot savu paškonceptciju [7]. Pastiprinās interese par savas personības izpratni, apzinātās paškontroles loma mācībās. Paškontroles iemaņas palīdz pamatot pieņemtos lēmumus, koncentrēt

domāšanu noteikta uzdevuma izpildei, apzināt domāšanas procesu gaitu, tos analizēt, novērtēt. Viņi spēj adekvātāk nekā pusaudži novērtēt savas personības morāli psiholoģiskās īpašības, savas stiprās un vājās puses. Jo labāk cilvēks sapratīs sevi un atradīs savas dzīves jēgu, jo vairāk uzlabosies vispārējā dzīves kvalitāte, mazināsies iespēja manipulēt ar cilvēkiem nehumānu mērķu labad [5].

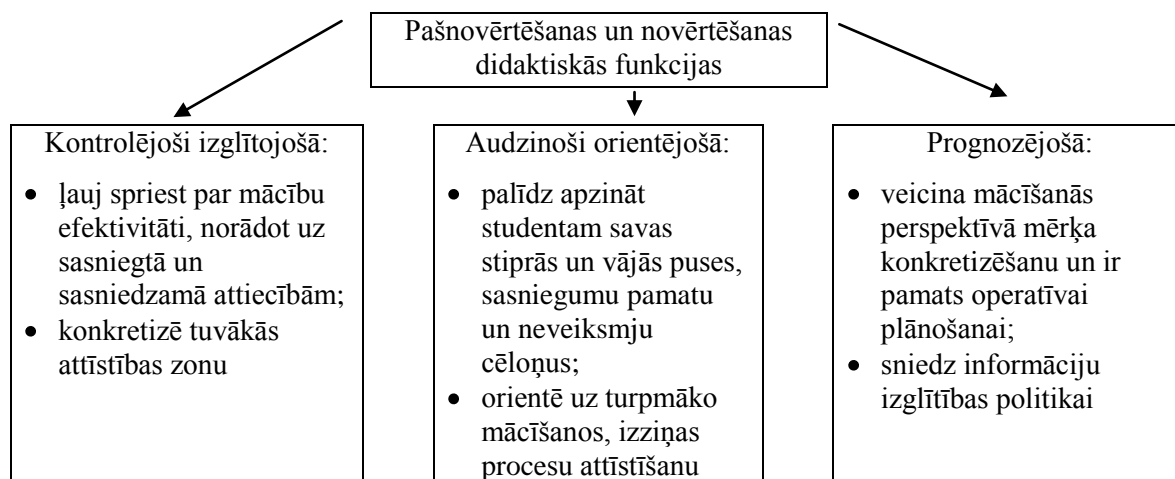
Pašnovērtēšana ir pašanalīzes rezultāts, atzinums par sevis padarītā vērtību, kur dominē intelektuālais komponents – domāšana. Pozitīvs pašnovērtējums ir paātrinātās mācību metodes stūrakmens, kurš dod iespēju sasniegt nesaspringtas uzmanības stāvokli, kas ir optimāls izziņas procesu norisei [7].

Ieviešot humāno izglītības paradidigmu, nepieciešams mainīt tradīcijas, domāšanu, studiju struktūru, vērtības. Vadlīnija ir: garīgums – pašapziņa – pašvērtība – pašrefleksija. Jāveido jauna mācību vide, kur students kļūst par aktīvu un atbildīgu dalībnieku studiju procesā (1.attēls).

Studenta personības pašattīstību veicinoša mācību procesa modeļa komponenti	1. Darbības mērķu apzināšanās, uzdevumu izpratne
	2. Sagatavošanās uzdevumu izpildei, plānošana
	3. Kritēriju noteikšana, precizēšana
	4. Konkrēta darbība – apzināta darbības procesa realizācija, spēja pašorganizēties, pašnovērtēt atbilstoši vērtēšanas kritērijiem. Refleksija – paškontrolē, vai daru pareizi
	5. Uzdevuma noslēgums: pašnovērtēšana un docētāja vērtējums – līdzdarbība. Kādā līmenī izpildīts? Varbūt darbība jāatkārto?
	6. Ja uzdevums izpildīts – jauna izziņas un pašattīstības uzdevuma izvirzīšana

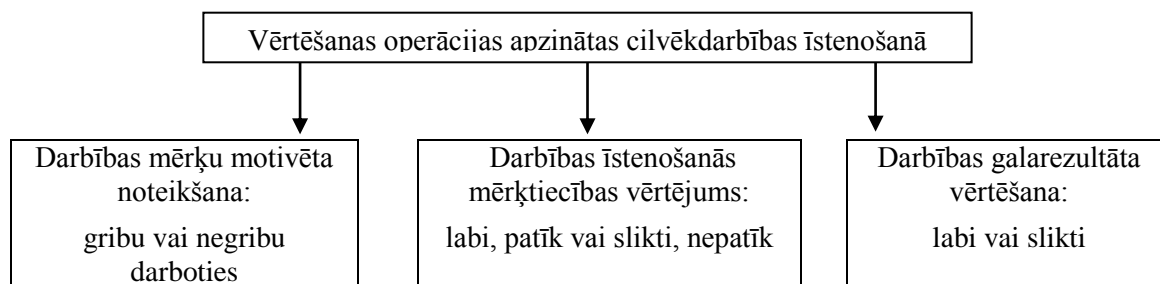
1.att. Studenta pašattīstību veicinoša mācību procesa komponenti

Pašnovērtēšanas pieredze iekļaujas mācīšanās prasmju struktūrā, tādēļ mācības nevar norobežoties ar tradicionālām novērtēšanas formām, un docētāja novērtēšana ir līdzeklis šīs pieredzes apgūšanai un objektīvs rādītājs pašnovērtējuma salīdzināšanai (2.attēls) [2].

2.att. Pašnovērtēšanas un novērtēšanas didaktiskās funkcijas [2]

Vērtēšana ir salīdzināšana ar kādu noteiktu paraugu vai etalonu, nosakot procesa atbilstību šim etalonam (pozitīvs vērtējums) vai neatbilstību (negatīvs novērtējums) [8]; iegūtais rezultāts atspoguļo attieksmi pret vērtēto procesu un rosina tālākai darbības turpināšanai vai neturpināšanai (3.attēls) [9].

3.att. Vērtēšanas operācijas [9]

Pētījumi liecina (Whimbey A., 1976), ka sekmīgie studenti apgūst zināšanas savādāk nekā problēmstudenti. Lasot tekstu, problēmstudenti neapstājas, lai pārdomātu, izprastu materiālu, noskaidrotu nesaprotamo, pārlasītu vēlreiz. Viņi neapzinās, kad materiāls saprotams, kad nē. Jo lielākas iekšēji vai ārēji uzturētas grūtības students sastop mācībās, jo pastāvīgāka un individuāli konkrētāka docētāja palīdzība viņam nepieciešama. Izrādās, ka, izmantojot metakognīciju, students spēj palīdzēt arī pats sev. Rezultātus iespējams uzlabot, iemācot studentiem strukturēt apgūstamo materiālu, pašiem sekojot tā izpratnei, nepārtraukti vērtējot apgūšanas kvalitāti, nosakot, kādas korekcijas būtu nepieciešamas mācīšanās procesa uzlabošanai (2.tabula; Nelson T., Narens L., 1990).

2.tabula

Mācīšanās procesa kvalitātes vērtēšanas posmi (T.Nelson, L.Narens, 1990)

<i>Vērtēšanas izpildes laiks</i>	<i>Veicamā darbība</i>	<i>Darbības raksturojums</i>
Pirms mācību satura apguves	Novērtē vielas apguves grūtības pakāpi	Pārskata materiālu un novērtē. Noskaidro apguves jēgu, personisko nepieciešamību, nosaka jau zināmo par tēmu, apzinās savas spējas
Izziņas procesa laikā	Novērtē satura apgūšanas procesa kvalitāti	Seko, cik labi tiek saprasts materiāls vai apgūtas noteiktas prasmes. Vai var izklāstīt vielu saviem vārdiem? Vai tiek izmantotas noteiktas tehnoloģijas izziņas kvalitātes nodrošināšanai (atkārtošana, materiāla sistematizēšana, plāna veidošana, reproducēšana dažādos kontekstos u.c.) Vai ir nepieciešama skolotāja palīdzība, izskaidrošana?
Materiāla apguves noslēgumā	Materiāla apguves kvalitātes novērtējums	Vai materiāls pietiekami labi apgūts un izprasts? Vai būs iespējams to atcerēties pēc kāda laika?
Apgūtā materiāla izmantošanas brīdī	Zināšanu noturīguma vērtējums	Atsaucot atmiņā apgūto materiālu, noskaidrojiet, cik pārlicinoši to darāt?

Svarīgi apzināties satura apguves personisko nepieciešamību un atsaukt atmiņā jau zināmo par šo tēmu. Mācību izziņa balstās uz pieredzi, jaunā informācija strukturējas esošajā pieredzē, un tas veido mācīšanās galveno mehānismu [10]. Ģeneratīvais jeb radošais mācīšanās modelis kognitīvo mācīšanos uzlūko par aktīvu garīgo procesu, kurā audzēkņus jārosina piešķirt jēgu un nozīmi tam, kam tiek veltīta uzmanība, jo tikai šinī gadījumā informācija nokļūst ilgtermiņa atmiņas krātuvē [8].

Rezultāti

Veicot pētījumu Rēzeknes Augstskolas Inženieru fakultātes profesionālās maģistra studiju programmas „Vides aizsardzība” studiju kursa „Inovācijas augstskolu pedagoģijā” realizācijas gaitā, tika teorētiski pamatota studentu darbības pašnovērtēšanas loma izglītības kvalitātes nodrošināšanā, noskaidrota studentu attieksme pret iesaistīšanu pašnovērtēšanā, viņu domas par

pašnovērtēšanas ietekmi uz studiju procesa kvalitāti. Pašnovērtēšanā studenti tika iesaistīti kursa praktisko mācību nodarbībās, pirms tam apgūstot vērtēšanas kritērijus un iepazīstoties ar vērtēšanas principiem. Bija realizētas šādas pašnovērtēšanas formas:

- saturiska savas darbības vērtēšana, atzīmējot trūkumus un stiprās puses (Kas izdevās? Kas neizdevās?), norādot kļūdas un to novēršanas iespējas; savu attieksmi; secinot, ko konkrētās nodarbības laikā var uzskatīt par sekmīgi apgūtu;
- savas darbības pašnovērtēšana ar atzīmi; tika salīdzināts studenta un docētāja vērtējums, meklējot tam pamatojumu;
- citu studentu darbības vērtēšana, savstarpējā vērtēšana grupu darbā.

Pētījuma gaitā tika vērots studentu pašnovērtēšanas process praktisko mācību nodarbībās. Tika izmantotas pašnovērtējuma kartes ar vērtēšanas kritērijiem (3.tabula).

3.tabula

Studentu darbības pašnovērtēšanas kritēriji praktiskajās mācībās

<i>Kritēriji</i>	<i>Saturisks vērtējums</i>	<i>Vērtējums ar atzīmi</i>
<ul style="list-style-type: none"> - Materiālu izvēle - Precizitāte - Darba paņēmieni racionalitāte, darbības plānveidīgums - Kvalitātes prasību ievērošana - Prasme kontrolēt savu darbību, novērst pieļautās kļūdas 	<p>Students</p> <ul style="list-style-type: none"> - apraksta paveiktā atbilstību vērtēšanas kritērijiem; - analizē nepilnības, pieļautās kļūdas; - atzīmē savu sasniegumu dinamiku 	<p>Students novērtē savu veikumu ar atzīmi 10 ballu skalā, norādot pieļautās kļūdas un trūkumus</p>

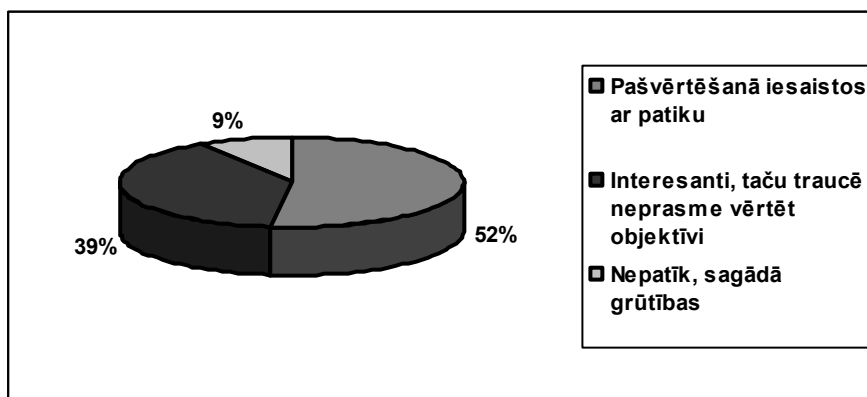
Pedagogs H.Gaudigs uzsver, ka ir būtiski panākt harmoniju starp skolotāja ieplānotajām mācību darbībām un jaunieša pašizteikšanās tendencēm: „Runa ir par brīvu, garīgu rīcību pēc paša iniciatīvas, ar paša spēkiem, pa paša izvēlētiem ceļiem uz brīvi izvēlētiem mērķiem”, par galveno uzskatot garīgi patstāvīgas, kritiski domājošas personības attīstību [10].

Lai noskaidrotu Rēzeknes Augstskolas Inženieru fakultātes profesionālās maģistra studiju programmas „Vides aizsardzība” studentu attieksmi pret iesaistīšanos pašvērtēšanā, tika organizētas pārrunas, kuru rezultāti ļāva secināt, ka 52% studentu pašvērtēšanā iesaistās labprāt, taču 39% traucējošs faktors ir pašvērtēšanas pieredzes trūkums, neprasmē vērtēt objektīvi. Jāatzīmē, ka, vērtējot citus studentus, klausītāji bija nedrošāki, vērtējumu dažreiz mēdza paaugstināt.

Uz personību orientēto mācību efektivitātes kritēriji jāizstrādā, ņemot vērā ne tikai studentu iegūtās zināšanas un prasmes, bet arī viņu intelektuālo attīstību, kas veido personību.

Tāpēc mācību procesa gaitā studentus jārosina atbildēt uz šādiem jautājumiem:

- Vai es uztvēru, izpratu, iegaumēju mācību vielu?
- Vai noskaidroju nesaprasto?
- Kāds plāns būtu vislabākais šī uzdevuma risināšanai? Kā pamanīt kļūdas, ja tās radušās?
- Kā var paredzēt vai apsvērt uzdevuma iznākumu?
- Kā vislabāk pārskatīt izdarīto? Vai rezultāts ir ticams?
- Vai biju pietiekami uzmanīgs nodarbībā, vai strādāju ar pilnu atdevi?
- Vai tas, ko daru ir virzīts uz mērķa sasniegšanu?
- Ko es iemācījos? Kādus paņēmienus izmantoju?
- Kas man sagādāja grūtības un kā es tās pārvarēju?

4.att. Studentu attieksme pret iesaistīšanos mācību darbības pašnovērtēšanā

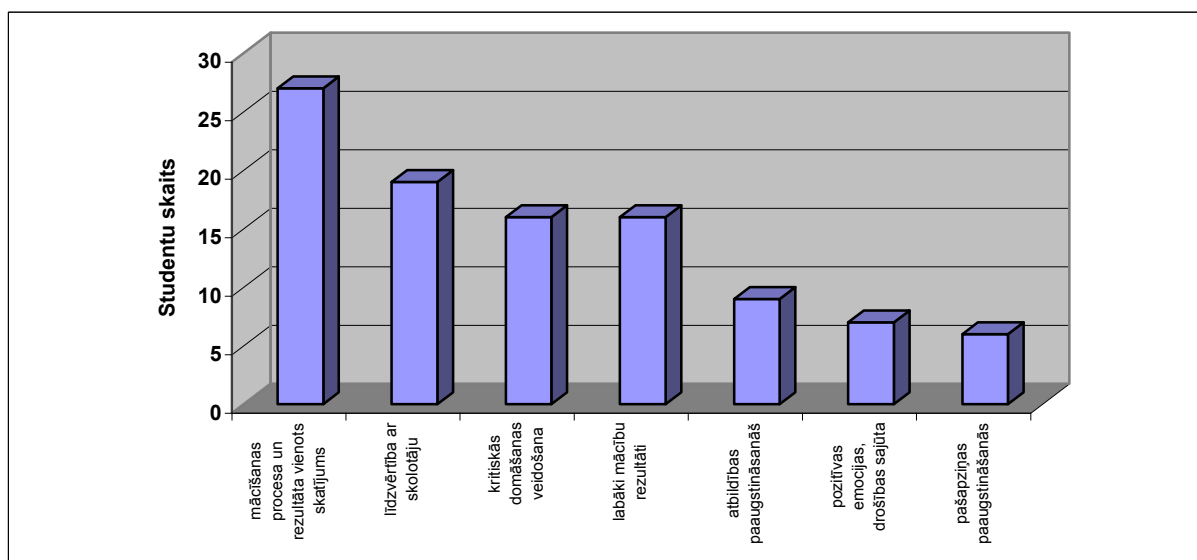
Lai noskaidrotu, kādu personisko nozīmi un jēgu deva pašvērtēšanas process, tika veikta studentu aptauja (4.attēls), kuras gaitā bija nepieciešams ranžēt pēc svarīguma dotos rādītājus.

Iegūtie rezultāti (5.attēls) liecina, ka par nozīmīgāko tiek uzskatīts:

- mācīšanās procesa un rezultāta vienots skatījums, jo pats students izvērtē arī darbam pievienotās pūles un grību;
- līdzvērtība ar docētāju;
- kritiskās domāšanas prasmes attīstīšana;
- labāki mācību rezultāti, jo attīstās prasmes sistemātiski kontrolēt savu darbību, domāt, vai tā ir mērķtiecīga, optimāla mērķa sasniegšanai – veidojas iekšējās kvalitātes vadība.

Mazākā mērā tika atzīmēta:

- atbildības paaugstināšanās;
- pozitīvu emociju veidošanās, drošības izjūta;
- pašapziņas paaugstināšanās.

5.att. Pašnovērtēšanas rezultāti studentu skatījumā

Pieļaujama varbūtība, ka drošības izjūtas un pašapziņas paaugstināšanās veidošanos nelabvēlīgi ietekmē pašnovērtēšanas pieredzes trūkums.

Pētījums turpināms, lai noskaidrotu, kādi faktori ietekmē objektīva mācību darbības pašnovērtējuma veidošanos, rosinātu docētājus aktīvāk iesaistīt studentus pašnovērtēšanā.

Secinājumi

Pamatojoties, uz maģistrantu pašnovērtēšanas pieredzes veidošanu praktiskajās mācībās un tēmas teorētisko analīzi, tika secināts:

- vērtēšana jāaplūko kā docētāja un studenta līdzdarbība, kuras gaitā tiek apkopota, interpretēta, sintezēta informācija, veicot kontrolējoši izglītojošo, audzinoši orientējošo, prognozējošo funkciju;
- pašnovērtēšana ir būtiska mācību procesa sastāvdaļa, kas nodrošina pilnvērtīgu izziņas darbību un personības pašattīstību;
- studentu iesaistīšana savas darbības pašnovērtēšanā nodrošina docētāja un studenta kā subjekta – subjekta attiecības, dod iespēju novērtēt ne tikai rezultātu, bet arī procesu, attīsta studenta pašregulācijas spējas, sniedz pozitīvu pārdzīvojumu, drošības izjūtu, paaugstina atbildības izjūtu, patstāvību, ļauj realizēties apzinātam mācīšanās procesam;
- studenti atbilstoši viņu vecumposma īpatnībām spēj pašnovērtēt savu mācību darbību un tās rezultātus, tāpēc studentiem jānodod iespēja sekot izvirzīto mērķu sasniegšanai, nepieciešamības gadījumā koriģējot darbību;
- docētājiem jāizmanto daudzveidīgas metodes un paņēmieni studentu pašnovērtēšanas prasmju pilnveidošanai, veidojot izpratni par vērtēšanas kritērijiem.

Summary

Actual method to ensure qualitative results is its evolution and analyses, its dynamic tendencies. If there is an external controller involved in the process of evaluation, then the responsibility is transferred to these external factors, particularly to a controller. There is a necessity to pay attention to internal humans' dimension, taking into account new philosophy – the principle of voluntary application of quality standards.

New forms of evolution are being searched for to allow students to become active participants not just passive part of the process.

During the research students were involved and took part in:

- profound evaluation of their training process;
- took part in self – evaluation of their progress in studies by putting a mark;
- participated in the intermutual evaluation of group – mates.

Researches prove the fact that participation in intellectual, practical and emotional activities of self – evolution help students:

- improve and develop self – regulation system;
- develop critical thinking abilities;
- take responsibility for their decisions and action ;
- determine and state positive moments and drawbacks and motivate them to do their best ;
- gradually and continuously set up new objectives in self – development then sure perpetual self – improvement process.

Literatūra

1. Bērziņa I. Skolas darbības izvērtēšana. R.: Raka, 2002.
2. Žogla I. Didaktikas teorētiskie pamati. R.: Raka, 2001.
3. Kritiskās domāšanas principu sistēma mācību satura apguvē. Projekts “Lasīšana un rakstīšana kritiskās domāšanas attīstīšanai”. Rokasgrāmata I. Dž.Stīla, K.S.Meredits, Č.Templs, 1998.
4. Grīnpauks Z. Kvalitāte izglītības politikā./ Skolotājs. Nr.4, 2002. 36.-43.lpp.
5. Kūle M., Kūlis R. Filosofija. R.: Zvaigzne ABC, 1998.
6. Jurgena I. Vispārīgā pedagoģija. R.: Izglītības soli, 2001.
7. Personības pašizjūta un identitāte. R.: LU PPI, 1998.
8. Geidžs N.L., Berliners D.C. Pedagoģiskā psiholoģija. R.: Zvaigzne ABC, 1999.
9. Broks A. Sistemoloģija mūsu dzīves un izglītības pilnveidei./ Skolotājs. Nr. 4., 2002. 44.-51.lpp.
10. Gudjons H. Pedagoģijas pamatatziņas. R.: Zvaigzne ABC, 1998.
11. Hahele R. Pašnovērtējuma prasmju izpētes metodoloģiskais pamatojums bioloģijas mācībās./ Rakstu krājums. R.: Izglītības soli, 2002.